

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

УДК 001.91:001.89:32:327(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/ILA.2026.35.01>

БОДНАРЧУК Л. Я.

магістр права,
помічник судді
Тернопільського апеляційного суду
ORCID: 0000-0002-5664-0424

БОДНАРЧУК Ю. Ю.

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності
Західноукраїнського національного університету
ORCID: 0000-0002-6293-8032

ВІДКРИТА НАУКА ЯК ОСНОВА ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ: ІСТОРИЧНИЙ, ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ТА ШЛЯХИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню принципу «Відкрита наука» (Open Science) як ключового орієнтиру для трансформації освітньо-наукової сфери України у контексті побудови демократичної правової держави та євроінтеграції. Метою роботи є простежити генезис цього принципу від його етико-філософських витоків до сучасного технологічного втілення та обґрунтувати його стратегічне значення для України. У статті проаналізовано історичну еволюцію ідеї «вільна наука»: від епістолярної комунікації «Республіки Вчених» XVII–XVIII ст. через еру стандартизації та професіоналізації у друкованих журналах XIX – початку XX століть до формування сучасного руху під впливом антивоєнних ідей Дж. Ротблата та цифрової революції. Особливу увагу приділено системному аналізу правового та політичного врегулювання принципу в Європейському Союзі – від рекомендацій до жорстких обов'язкових норм у рамках програми «Горизонт 2020», «Горизонт Європа» та створення Європейської відкритої наукової хмари (EOSC). Здійснено спробу довести, що відкрита наука є технологічним посиленням демократії, оскільки забезпечує прозорість, підзвітність, боротьбу з маніпуляціями, інклюзивність та прискорення інновацій. Констатовано фрагментарність та неефективність національної політики України у цій сфері й обґрунтовано необхідність термінової імплементації європейського досвіду як стратегічного кроку для інтеграції в європейський дослідницький простір і зміцнення демократичних інститутів.

Ключові слова: Відкрита наука, демократія, євроінтеграція, наукова комунікація, історична еволюція, Республіка Вчених, Європейський Союз, «Горизонт Європа», Європейська відкрита наукова хмара (EOSC).

Постановка проблеми. Координація зусиль у побудові демократичної правової держави в Україні вимагає запозичення позитивного досвіду, сформованого в руслі демократизму та законності у передових країнах світу. Одним із пріоритетних та перспективних напрямів є трансформація освітньо-наукової сфери як основи для розвитку майбутнього країни. У цьому контексті принцип «відкрита наука» (Open Science), що є домінуючим у провідних демократіях та закріплений у політиці Європейського Союзу, виступає ключовим орієнтиром для осмислення та імплементації в українську суспільну структуру. **Метою статті** є комплексний аналіз принципу «Відкрита наука» (Open Science) – від дослідження його генезису та еволюції до обґрунтування значення як інструмента демократизації, інноваційного розвитку та євроінтеграції для України. Дослідження спрямоване на систематизацію європейського досвіду правового врегулювання та практичної імплементації цього принципу, а також виявлення шляхів його адаптації в українському науково-освітньому просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних публікацій свідчить про значне поглиблення та диференціацію досліджень у сфері відкритої науки. Фокус змістився від загальних принципів та політичних декларацій до прикладних механізмів, критичної оцінки, соціальних наслідків та адаптації в умовах глобальних викликів. На зміну прогностичним статтям про переваги Open Science прийшли емпіричні дослідження з її впровадження. За авторства Гізер Пивовар (Piwowar H.) на чолі авторського колективу в праці «Стан справ з відкритим доступом: масштабний аналіз поширеності та впливу статей у відкритому доступі» [13; 14; 21] та Дж. Тенант (Tennant J.) у праці «Нарис про два відкриття» [25] аналізуються конкретні інструменти: План S, результати Horizon Europe, функціонування EOSC. Велика увага приділяється вимірюванню впливу цитування статей, які перебувають у відкритому доступі та їхній вплив на прискорення інноваційних процесів. Публікація Марка Вілкінсона (M.D. Wilkinson) «Керівні принципи FAIR для наукового управління даними та їх зберігання», яка опублікована у 2016 році в журналі «Scientific Data», тримає увагу фахівців і до нині. Автор статті визначив міжнародні стандарти роботи з науковими даними, стверджував, що принципи FAIR спрямовані на те, щоб зробити цифрові ресурси придатними для використання не лише людьми, а й, насамперед, машинами (алгоритмами), які здатні автоматично знаходити, отримувати доступ та інтегрувати дані у великих масштабах.

Дискусії зосереджені на технічній реалізації принципів FAIR, зокрема Findable, Accessible, Interoperable, Reusable для наукових даних. Окремо досліджуються екосистема препринтів, зростання платформ таких як arXiv, bioRxiv, SSRN та їх роль у швидкій комунікації, особливо під час пандемії COVID-19. З'являються роботи про відкрите програмне забезпечення (Open Source) та відкрите апаратне забезпечення як невід'ємні частини Open Science, зокрема за авторством Лоні Безансоном (Lonni

Besaçon) опубліковано працю «Відкрита наука рятує життя: уроки пандемії COVID-19», опубліковану в 2021 році в журналі «BMC Medical Research Methodology», де автор аналізував критичну роль відкритого доступу до даних під час глобальної кризи [16].

Події останніх років стали потужним каталізатором для активного впровадження принципу і, відповідно, міркувань учених з цього приводу. Війна Росії проти України також стала предметом аналізу. Автор Вадим Гуреєв у праці 2022 року «Відкрита наука в умовах війни: випадок української академічної спільноти» аналізує трансформацію наукових комунікацій та впровадження принципів відкритої науки в Україні після початку повномасштабного вторгнення, а також розглянув як Open Science може сприяти підтримці української науки, збереженню цифрової спадщини, протидії дезінформації та збереженню міжнародних зв'язків [1, с. 61].

Окрім згаданих тенденцій, з'явилися спеціалізовані публікації, присвячені саме українському контексту, зокрема автори Сулима В. В. та Кравченко Т. О. у праці «Відкрита наука в Україні: стан та перспективи розвитку», зміст публікації базується на аналізі нормативно-правової бази, зокрема Постанови Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2022 р. № 1191 «Про затвердження національного плану щодо відкритої науки», та присвячений стратегічним крокам інтеграції української науки до європейського дослідницького простору на період до 2030 року [15, с. 248]. Назаркевич І. М. «Імплементация принципів відкритої науки в Україні: правові та інституційні аспекти» здійснив дослідження пов'язані з проектами EOSC та Фондом досліджень України (NRFU), у роботі аналізуються ключові етапи та виклики впровадження Open Science в український правовий та освітній простір станом на початок 2020-х років [12, с. 15]. Активно обговорювали роль відкритої науки у відбудові повоєнної України, її значення для євроінтеграції, зокрема, асоціації з Horizon Europe, та боротьби з корупцією. Аналізувалися перші кроки у розвитку національного репозитарію, підтримки українських OA-журналів.

Виклад основного матеріалу. Ідея принципу «вільна наука» як безперешкодного обміну знаннями на загальне благо – є наріжним питанням сучасного уявлення про науку. Генезис принципу як динамічного результату взаємодії комунікативних технологій, інституційних форм та ідеологічних уявлень про відкритість знань є не лінійним поступом, а діалектичним процесом, де кожна нова комунікативна можливість породжує нові інституції контролю, а ідеал відкритості постійно переосмислюється у боротьбі за канали поширення знань [17; 26].

Комунікаційні технології пройшли шлях від рукописних листів до Інтернету, за інституційними формами від приватних товариств до міжнародних корпорацій та ідеології відкритості, еволюціонували, формуючи конкретні історичні вияви принципу «вільна наука».

У XVII–XVIII ст. епістолярна утопія зародила ідею вільної науки в мережах листування. Своєю чергою, генезис «вільної науки» як

соціальної норми тісно пов'язаний із виникненням у Європі епістолярної комунікативної мережі, відомої як «Республіка Вчених» (*Respublica literaria*) [24, с. 101-102]. Технологічною передумовою цьому було вдосконалення поштового зв'язку, що дозволило подолати просторові бар'єри. Ця неформальна комунікація швидко інституціалізувалася у вигляді наукових товариств (Лондонське Королівське товариство, Паризька Академія наук). Вони стали офіційними центрами комунікації, унормували практики листування, демонстрації експериментів та публікації «Транзакцій» (*Philosophical Transactions*).

У термінах, запропонованих Р. Мертона формується норма комунізму – невласницького ставлення до знань. Відкритий обмін відкриттями, результатами досліджень вважався обов'язком перед спільнотою [8, с. 165; 24, с. 101-102]. Проте вже на цьому етапі виникає конфлікт між ідеєю і практикою: посилення на листи як джерела породжувало суперечки за пріоритет, що свідчило про внутрішню напруженість між співпрацею та конкуренцією.

У XIX – на початку XX століть розпочалася ера друкованого журналу, що породжує стандартизацію, професіоналізацію та зародження контролю. Масове поширення наукових журналів у XIX столітті стало революцією, що перевела комунікацію з приватно-елітарної в публічно-масову площину.

Журнальна стаття стала основним стандартизованим форматом. Вона закріпила структуру (IMRaD) і впровадила систему експертного рецензування, що підвищило надійність знань, але одночасно уповільнило комунікацію. Видавництва та спеціалізовані наукові товариства перетворилися на потужних посередників. Зростання кількості журналів паралельно з формуванням національних академій наук та університетських систем призвело до інституційної централізації контролю над якістю та публікацією знань [2, с. 19]. Наука стала професією, а публікація – валютою кар'єрного росту.

Норма відкритості формалізувалася, але почала обмежуватися рамками професійного дискурсу та авторським правом, що поступово переходило від авторів до видавців. Виникає парадокс: знання, які знайшли вияв у публікації, стають власністю видавництва.

Світові кризи XX століття сприяли розколу між ідеєю принципу і його реалізацією. Середина – кінець XX століття окреслилися політизацією та комерціалізацією наукової сфери з одного боку та співпрацею науковців – з іншого. Так, XX століття стало епохою викликів для ідеї «вільної науки» з боку політичних ідеологій та ринкових сил. Концептуальні основи сучасного руху за відкриту науку сягають середини XX століття та тісно пов'язані з антивоєнними та гуманістичними ідеалами наукової спільноти.

Термін «вільна наука» вперше увів американський філософ та науковець Джозеф Ротблат. У 1955 році він опублікував статтю у журналі «*Bulletin of the Atomic Scientists*», в якій висловив ідею про необхідність створення «вільної науки», тобто науки, яка вільна від військових та політичних цілей

[23, с. 349]. В основу поглядів було покладено ідею поширення наукових знань для мирного розвитку і співіснування.

Таким чином, у XX столітті поштовхом до подальшого концептуального поглиблення принципу стали не технологічно-комунікативістські можливості і потреби, а етичні засади та філософська основа.

Ротблат і Путваський рух, відзначені Нобелівською премією миру, заклали фундаментальну ідею: наукове знання як суспільне благо має служити людству, а не конфронтації. Однак практична реалізація цього ідеалу стала можливою лише з настанням цифрової ери.

У 1990-х роках розвиток інтернет-технологій створив технічну основу для трансформації етичної концепції «вільної науки» у прагматичну модель «відкритої науки». Це призвело до створення відкритих архівів та, згодом, до появи низки провідних відкритих наукових журналів на межі століть, таких як PLoS ONE (2006), BioMed Central (2000) та Frontiers (2007). Цей етап ознаменував перехід від декларації намірів до побудови конкретних інфраструктурних механізмів вільного, безкоштовного та легального поширення знань [17].

У європейському науковому просторі ініціатором і реалізатором принципу «відкрита наука» став Європейський Союз. Еволюція підходу в ЄС до врегулювання цього принципу є класичним прикладом поступового переходу від закликів та рекомендацій до жорстких імперативних норм та створення цілісної інфраструктури. Цей процес можна розділити на кілька ключових етапів.

На початковому етапі ЄС визначив відкриту науку як політичний пріоритет, але діяв переважно через програмні документи та фінансові інструменти. Перший етап окреслився заснуванням та рекомендаціями, і тривав до 2013 року. Вже у 7-й Рамовій програмі (FP7, 2007-2013) з'явилися перші пілотні ініціативи щодо відкритого доступу до публікацій. ЄС почав використовувати свою роль головного фінансиста науки для популяризації ідеї.

Рекомендація 2012/417/ЄС - стала ключовим документом «Про доступ до наукової інформації та її збереження». У ній державам-членам пропонувалося розробити національні стратегії, забезпечити відкритий доступ до публікацій, які мали фінансування з державних бюджетів, та зробити інвестиції в інфраструктуру [19]. Це був перший м'який, але системний політичний сигнал.

Наступний етап, законодавчого закріплення та обов'язковості виконання, окреслився 2013-2018 роками. Цей період характеризується прийняттям обов'язкових правових актів імперативного характеру та інтеграцією принципу в основні інструменти фінансування.

Директива 2013/37/ЄС (оновлення Директиви 2003/98/ЄС), хоча вона стосувалась переважно державного сектору, встановила важливий прецедент, визнавши наукову інформацію, що фінансується з публічних коштів, одним із категорій даних для повторного використання [6].

Своєю чергою, програма «Горизонт 2020» (2014-2020) стала поворотним моментом. Вимоги відкритого доступу стали обов'язковими умовами

грантової угоди. Відкритий доступ до публікацій передбачав, що всі рецензовані статті за результатами проекту мали бути депоновані в репозитарії відкритого доступу, т. зв. «зелений шлях», або опубліковані в журналах відкритого доступу – «золотий шлях». Але дозволявся ембарго-період, тобто час упродовж якого стаття може залишатися закритою в журналі після публікації, перш ніж автор зможе викласти її відкриту версію у репозитарій. Але сам принцип відкритого доступу був недвозначним. Запущено пілотний проект з обов'язкового відкриття дослідницьких даних, що означало, що план керування даними став обов'язковим для всіх проектів.

За ініціативи консорціуму національних фондів (сOAlition S) у 2018 році розроблено проект «План S». Хоча це ініціатива не ЄС, але за підтримки Європейської Комісії, цей «План» став найрадикальнішим політичним інструментом. З 2021 року науковці, що отримують фінансування від учасників «Плану S», зобов'язані публікувати результати виключно у журналах або на платформах відкритого доступу [22]. Це значно прискорило трансформацію ринку наукових видань.

Третій етап інфраструктурної та культурної інтеграції розпочався від 2018 року і триває донині. Згідно з ним ЄС зосереджений на побудові постійної екосистеми, де відкрита наука стає стандартною практикою. Так була запущена у 2018 році масштабна інфраструктурна ініціатива – Європейська відкрита наукова хмара (EOSC). Її мета – створити єдиний віртуальний простір для зберігання, обміну та повторного використання даних. EOSC має стати «єдиним вікном» до європейських наукових ресурсів.

Своє логічне продовження отримала програма «Горизонт 2020» під назвою «Горизонт Європа» (2021-2027), яка поглиблює та розширює розпочату політику. Зокрема, обов'язковий відкритий доступ зберігається як для публікацій, так і для даних (з деякими обґрунтованими винятками). Обов'язковий для всіх проектів план керування даними. У деяких програмах дотримання принципів відкритої науки може враховуватися при оцінці пропозицій відкритість як критерій оцінки. Модельна грантова угода (MGA) чітко прописує всі зобов'язання бенефіціарів щодо відкритого доступу, інтелектуальної власності та управління даними [19].

З метою інтеграції з цифровою та правовою політикою прийняті директиви про відкриті дані та про авторське право на єдиному цифровому ринку. Директива про відкриті дані (2019/1024/ЄС) безпосередньо стосується наукових даних, зібраних шляхом держфінансування, посилюючи принципи їх доступності. Директива про авторське право на єдиному цифровому ринку (2019/790/ЄС) містить положення, наприклад Стаття 4, що сприяють текстовому та дата-майнінгу для наукових досліджень, знімаючи частину правових бар'єрів для відкритої науки [3; 20].

Вищезгадані нормативні документи утримують ключові політичні механізми врегулювання принципу «відкрита наука», зокрема фінансові важелі, інфраструктурну підтримку, стандартизацію та гармонізацію, тощо. Все ж головним інструментом, на наш погляд, залишається фінансування

як умова програми «Горизонт», що робить відкритість обов'язковою для отримання та використання коштів ЄС. Інфраструктурна підтримка окреслена системним фінансуванням створення загальноєвропейської (EOSC) та національних інфраструктур (репозиторії, архіви).

Стандартизація та гармонізація сприяють розробці єдиних стандартів для метаданих, ідентифікаторів, зокрема таких як DOI та ORCID форматів даних, що робить систему функціональною. Підтримка навчальних програм, рекомендацій та винагород для вчених, які дотримуються принципів відкритої науки.

Таким чином, правове та політичне врегулювання принципу «відкрита наука» в ЄС має поступову та багаторівневу систему впровадження. ЄС послідовно поєднує жорстке регулювання через умови фінансування та м'яке регулювання через рекомендації, підтримку, інфраструктурне будівництво для полегшення практичної реалізації, а також гармонізацію з іншими програмами такими як цифровий ринок, авторське право тощо.

Мета полягає не просто у формальному відкритому доступі, а у створенні сталої екосистеми відкритих знань, де дані та публікації вільно циркулюють, сприяючи науковому прогресу, інноваціям і демократичному контролю за використанням публічних коштів [26]. Цей досвід є безцінним для України, що формує власну науково-освітню політику в контексті євроінтеграції.

Відкрита наука робить процес генерації знань прозорим. Наука, особливо фундаментальна, значною мірою фінансується з податків громадян. Принцип відкритого доступу до публікацій та даних забезпечує підзвітність дослідників перед суспільством, що їх фінансує. Громадяни, неурядові організації, журналісти отримують можливість перевірити, на що саме були витрачені кошти і які результати отримані. Це пряме втілення демократичного принципу публічної звітності.

Боротьба з маніпуляціями та «сірою зоною» у закритій науці, де дані та методи приховані, створює ґрунт для маніпуляцій, конфлікту інтересів і навіть наукового шахрайства. Відкриті дані та методологія дозволяють незалежну верифікацію (реплікацію) досліджень. Це підвищує довіру до науки як інституції у суспільстві, що особливо критично в епоху дезінформації та скептицизму.

Відкрита наука розмиває традиційні межі між «елітарним» академічним світом та широкою громадськістю. Демократизується доступ не лише до результатів, а й до самого процесу. Громадянська наука (citizen science), відкрите рецензування, публічні коментарі до препринтів – все це робить науку більш інклюзивною та підзвітною зовнішній критиці [26].

За умови відкритої науки, суспільство краще розуміє потенційні ризики та етичні аспекти технологій, для прикладу, в таких галузях як штучний інтелект, генетика тощо. Це створює умови для інформованого публічного обговорення та демократичного прийняття рішень про регулювання, а не пасивного сприйняття наказів «згори». Так формується

відповідальність за соціальні наслідки у демократичному суспільстві. Демократія прагне до зменшення структурних нерівностей, тоді як закрита модель науки ці нерівності посилює.

Дослідники з країн, що розвиваються, з небагатих установ або незалежні вчені раніше були відрізані від дорогої підписки на журнали. Відкритий доступ забезпечує рівні стартові можливості для всіх, хто має інтернет [17]. Це сприяє глобальній справедливості та виявленню талантів незалежно від місця народження чи статусу установи, а також сприяє подоланню географічної та фінансової дискримінації.

Сприяння вільному потоку знань між галузями і секторами академічними, приватними, громадськими прискорює впровадження інновацій. Це відповідає демократичному ідеалу відкритого, конкурентного середовища, де найкращі ідеї перемагають не через доступ до закритих ресурсів, а через свою якість.

Відкритий доступ до актуальних досліджень з кліматології, епідеміології, соціології дозволяє журналістам, активістам, педагогам і просто зацікавленим громадянам будувати свою аргументацію на основі доказів, а не чуток чи пропаганди. Це підвищує якість публічної дискусії.

Відкриті освітні ресурси (OER) та наукові матеріали безкоштовно доступні для студентів, вчителів і всіх, хто вчиться. Це інвестиція в людський капітал демократичної країни, що забезпечує соціальні ліфти та критичне мислення населення [26], що сприяє освіті та навчанню упродовж усього життя.

Таким чином, відкрита наука є не просто доповненням до демократичного суспільства, вона є його органічним продовженням та технологічним посиленням. Сприяння відкритій науці з боку держави, як це відбувається на рівні ЄС, є інвестицією не лише в технологічний розвиток, а й у зміцнення самих основ демократії. Для України, яка веде складну боротьбу за європейські цінності, інтеграція принципу відкритої науки в національну політику стане стратегічним кроком для побудови суспільства, де влада підзвітна, рішення обґрунтовані, а знання належать усім.

Імплементация принципів відкритої науки в Україні є комплексним завданням, що вимагає системних змін на рівні політики, фінансування, інфраструктури та культури. У національній політиці та законодавстві України, на наш погляд, відсутня єдина стратегія щодо системного впровадження принципу «вільна наука». Не відслідковується існування затвердженої всебічної національної політики чи стратегії відкритої науки, що координувала б дії Міністерства освіти і науки (МОН), НАН України, університетів та фондів. Існуючі розпорядчі документи, здебільшого мають фрагментарний характер і часто не мають механізмів примусу та моніторингу виконання, що формує розрізненість та неефективність нормативних актів [11]. Національне законодавство у сфері науки, авторського права та інформації не повністю узгоджене з ключовими директивами ЄС, зокрема про відкриті дані [3; 20], авторське право на цифровому ринку

[3; 20], що ускладнює інтеграцію України та формує відсутність гармонізації з правом ЄС. У цьому полягають ключові виклики для українських інститутів щодо втілення настільки важливого для розвитку науки принципу.

На підставі вище зазначеного можемо стверджувати, що для України швидка та ефективна імплементація відкритої науки є стратегічною необхідністю. Це не лише шлях до підвищення якості та конкурентоспроможності національних досліджень, але й потужний інструмент боротьби з корупцією та ізоляцією, засіб гарантії прозорості використання державних коштів та міцний міст для інтеграції в Європейський дослідницький простір. Успіх залежить від поєднання чіткої державної політики та активізації наукової спільноти у стимулюванні інтенсивності просування у цьому напрямку.

Таким чином, підсумовуючи викладені аргументи щодо сутності принципу «відкрита наука» та його системного впровадження, стверджуємо, що цей процес є не технічним оновленням, а стратегічним кроком для зміцнення демократії через відкритість знання, підвищення інноваційного потенціалу та інтеграції України в європейський дослідницький простір.

Отже, історична еволюція принципу «Відкрита наука» є діалектичним процесом, де кожен новий комунікаційний технологічний стрибок (листи, друковані журнали, інтернет) відроджував ідеал вільного обміну знаннями, але одночасно породжував нові інституційні форми контролю та обмеження. Це свідчить про постійну внутрішню напругу між співпрацею та конкуренцією в науці.

Сучасна концепція «Відкритої науки» сформувалася під впливом двох ключових чинників: етико-філософського імперативу мирного служіння знання людству (ідеї Дж. Ротблата) та технологічної можливості цифрової ери, що дозволила перейти від декларацій до створення практичних інфраструктур таких як відкриті архіви, журнали, репозиторії.

Досвід Європейського Союзу демонструє ефективну поступову модель впровадження – від м'яких рекомендацій до жорстких обов'язкових вимог через умови фінансування за програмою «Горизонт», підкріплених масштабною інфраструктурною підтримкою (EOSC) та гармонізацією законодавства. Ця багаторівнева система має на меті створення сталої екосистеми відкритих знань.

«Відкрита наука» є органічним продовженням і технологічним посиленням демократичного суспільства, що сприяє прозорості та підзвітності, забезпечуючи громадський контроль за використанням бюджетних коштів. Формує довіру до науки шляхом верифікації та реплікації досліджень, а також ліквідує географічні та фінансові бар'єри для доступу до знань. Сприяє інноваційному розвитку за рахунок вільного потоку знань та якісній публічній дискусії на основі відкритих даних і досліджень.

Стан впровадження принципу в Україні залишається незадовільним. Відсутня єдина державна стратегія, законодавство не гармонізоване з ключовими директивами ЄС, а наявні розпорядчі документи носять

фрагментарний характер та не мають ефективних механізмів впровадження та моніторингу.

Імплементация «Відкритої науки» є для України стратегічною необхідністю, що виходить за рамки технічного оновлення. Це ключовий інструмент для підвищення якості науки, боротьби з корупцією та ізоляцією, гарантування прозорості та прискорення інтеграції в Європейський дослідницький простір. Успіх вимагає поєднання чіткої державної політики, гармонізації законодавства та активізації самої наукової спільноти.

Література:

1. Гуреев В. Відкрита наука в умовах війни: випадок української академічної спільноти. *Бібліотечний вісник*. Київ. 2022. С. 58–69.
2. Любчич А. М. Відкрита наука: затребуваність та перспективи. *Право та інновації*. 2023. № 3. С. 19–25. DOI: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-3\(43\)-3](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-3(43)-3)
3. Директива (ЄС) 2019/1024 Європейського Парламенту і Ради від 20 червня 2019 року про відкриті дані та повторне використання інформації державного сектору. *Верховна Рада України*. 2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_036-19#Text
4. Європейська Комісія. Рекомендація Комісії 2012/417/ЄС «Про доступ до наукової інформації та її збереження». *Офіційний вісник Європейського Союзу*, L 194/39. *Верховна Рада України*. 2012 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-19?find=1&text
5. Європейський Парламент та Рада. Директива 2013/37/ЄС щодо повторного використання інформації державного сектору. *Офіційний вісник Європейського Союзу*, L 175/1. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-19?find=1&text
6. Європейський Парламент та Рада. Директива (ЄС) 2019/790 про авторське право та суміжні права на єдиному цифровому ринку. *Офіційний вісник Європейського Союзу*, L 130/92. *Верховна Рада України*. 2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-19#Text
7. Європейський Парламент та Рада. Директива (ЄС) 2019/1024 про відкриті дані та повторне використання інформації державного сектору. *Офіційний журнал Європейського Союзу*, L 172/56. *Верховна Рада України*. 2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-19?find=1&#Text
8. Калінін І. Республіка Вчених: соціальні норми та комунікативні практики в ранньомодерній Європі. Харків: Вид-во ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2020. С. 164-171.
9. Калюжна Н. Нормативно-правове підґрунтя врегулювання питань відкритої науки в Україні. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2025. Вип. 15. С. 23–37. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.15.2025.335060>
10. Калюжна Н. М. Відкритий доступ до наукових публікацій: міжнародний досвід і практика впровадження в Україні. – Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». Міністерство освіти і науки України, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ. 2025. 234 с. URL: https://knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2025/10/KaliuzhnaN_thesis.pdf

11. МОН ініціює запровадження державної підтримки наукових видань України, які індексуються міжнародними наукометричними базами даних. Міністерство освіти і науки України. 2024. 24 лип. URL: <https://mon.gov.ua/news/mon-initsiuiue-zaprovadzhennia-derzhavnoi-pidtrymkynaukovykh-vydan-ukrainy-iaki-indeksuiutsia-mizhnarodnymynaukometrychnymy-bazamy-danykh>
12. Назаровець С., Борисова Т. Відкритий доступ до наукових цитувань: практич. посіб. Київ: ДНТБ України, 2019. 34 с. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.2553995>
13. Півовар Г.А., Віжн Т.Дж. Повторне використання даних та перевага цитування відкритих даних. 2013. с.175. URL: <https://doi.org/10.7717/peerj.175>
14. Півовар Г., Прім Дж., Ларів'єр В., Альперін Х. Стан ОА: масштабний аналіз поширеності та впливу статей з відкритим доступом. 2018. DOI: <https://doi.org/10.7717/peerj.4375> PubMed 29456894
15. Сулима В. В. та Кравченко Т. О. у праці «Відкрита наука в Україні: стан та перспективи розвитку». *Вісник Національної академії наук України*. Київ, 2023. С. 256–268.
16. Besançon L. et al. Open Science saves lives: lessons from the COVID-19 pandemic. *BMC Medical Research Methodology*, 2021. P 178–192.
17. Budapest Open Access Initiative. Read the Declaration. 2002. URL: <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/read>
18. European Commission. Horizon Europe Programme Guide. 2021. URL: https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/horizon/guidance/programme-guide_horizon_en.pdf
19. European Union Commission Recommendation of 17 July 2012 on access to and preservation of scientific information. *Official Journal of the European Union*. 2012. L 194. P. 39. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/48558fc9-d4c8-11e1-905c-01aa75ed71a1/language-en>
20. Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC (Text with EEA relevance). *Official Journal of the European Union*. 2019. L 130. P. 92–125. URL: <https://eurlex.europa.eu/eli/dir/2019/790/oj/eng>
21. Piwowar H. et al., The state of OA: a large-scale analysis 217 of the prevalence and impact of Open Access articles. *PeerJ*. 2018. 6. e4375. DOI: 10.7717/peerj.4375
22. Plan S. Accelerating the transition to full and immediate Open Access to scientific publications. 2018. URL: <https://www.coalition-s.org/>
23. Rotblat, J. The Dilemma of a Scientist. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 1955. 11(10), P. 348–349
24. Ross A. S. Daum's Boys: Schools and the Republic of Letters in early modern Germany. Manchester: Manchester University Press, 2015. 235 с.
25. Tennant J. P. et al., The academic, economic and societal impacts of Open Access: an evidence-based review. *F1000Research*. Vol. 5. 2016. P. 632. DOI: <https://doi.org/10.12688/f1000research.8460.1>
26. UNESCO Recommendation on Open Science. 2021. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379949.locale=en>

Bodnarchuk L., Bodnarchuk Yu. The principle of "Open Science": from an ethical imperative to a tool for democratization and European integration in Ukraine

Summary. The article is devoted to the study of the principle of «Open Science» as a guiding principle for the transformation of Ukraine's educational and scientific sphere in the context of building a democratic state governed by the rule of law and European integration. The aim of this work is to trace the genesis of this principle from its ethical and philosophical origins to its modern technological implementation and to justify its strategic importance for Ukraine. The article analyses the historical evolution of the idea of «free science»: from epistolary communication in the «Republic of Letters» in the XVII – XVIII centuries through the era of standardization and professionalization in printed journals of the XIX and early XX centuries to the emergence of the modern movement under the influence of J. Rotblat's anti-war ideas and the digital revolution. Particular attention was paid to systematic analysis of the legal and political regulation of the principle in the European Union – from recommendations to strict mandatory rules within the framework of the «Horizon 2020» and «Horizon Europe» programmes and the creation of the European Open Science Cloud. An attempt was made to demonstrate that open science is a technological enhancement of democracy, as it ensures transparency, accountability, the prevention of manipulation, inclusiveness, and acceleration of innovation. The conclusions note the fragmented and ineffective nature of Ukraine's national policy in this area and justify the urgent need to implement European experience as a strategic step for integration into the European Research Area and strengthening democratic institutions.

Key words: Open Science, democracy, European Integration, Scholarly Communication, Historical Evolution, Republic of Letters, European Union, «Horizon Europe», European Open Science Cloud (EOSC).

Дата першого надходження статті до видання: 05.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.01.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026

Стаття поширюється
на умовах ліцензії
відкритого доступу CC BY 4.0